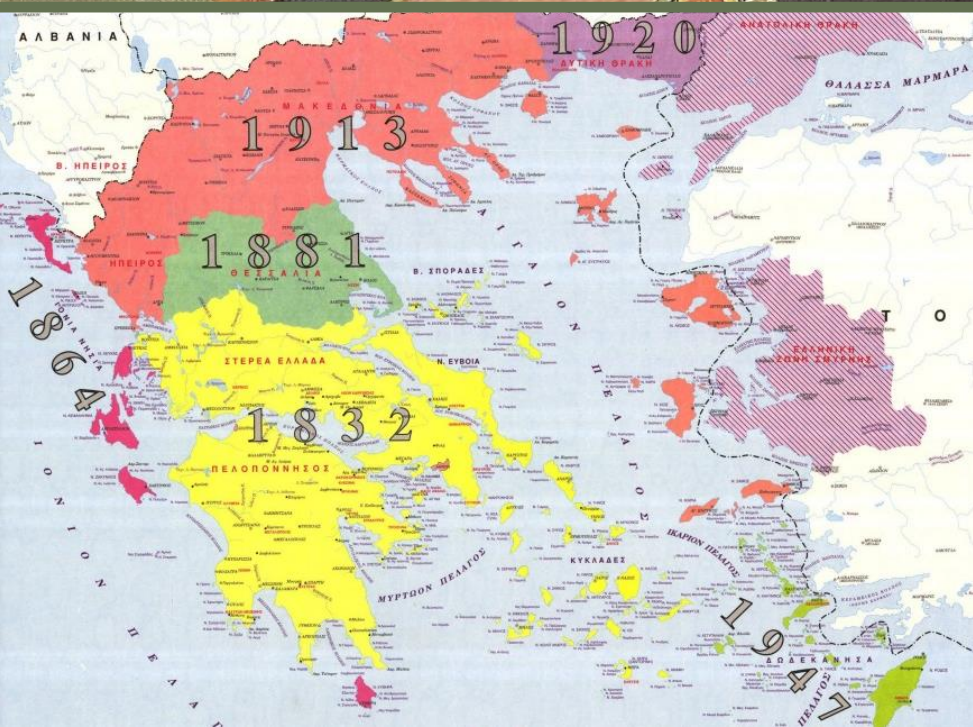

Από την αγροτική οικονομία στην αστικοποίηση

A. Η ελληνική οικονομία μετά την επανάσταση

1. Εισαγωγή
2. Τα δημογραφικά δεδομένα
3. Οι παραγωγικές δυνάμεις μέσα και έξω από την Ελλάδα και η «Μεγάλη Ιδέα»

Εισαγωγή

Πολιτικά γεγονότα

- 1830: Πρωτόκολλο Λονδίνου: Η Ελλάδα ανεξάρτητο κράτος
- 1832: Συνθήκη Λονδίνου: Η Ελλάδα ανεξάρτητο βασίλειο υπό την κηδεμονία των 3 Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία)
- κληρονομικός βασιλιάς: ο Βαυαρός πρίγκηπας Όθωνας (17 χρονών)
- πολίτευμα: απόλυτη μοναρχία
- 1833: άφιξη Όθωνα στην Ελλάδα

Συνέπειες Επανάστασης

- ▶ μεγάλες ανθρώπινες απώλειες
- ▶ μεγάλες καταστροφές της υπαίθρου
- ▶ γενικότερη οικονομική ανέχεια

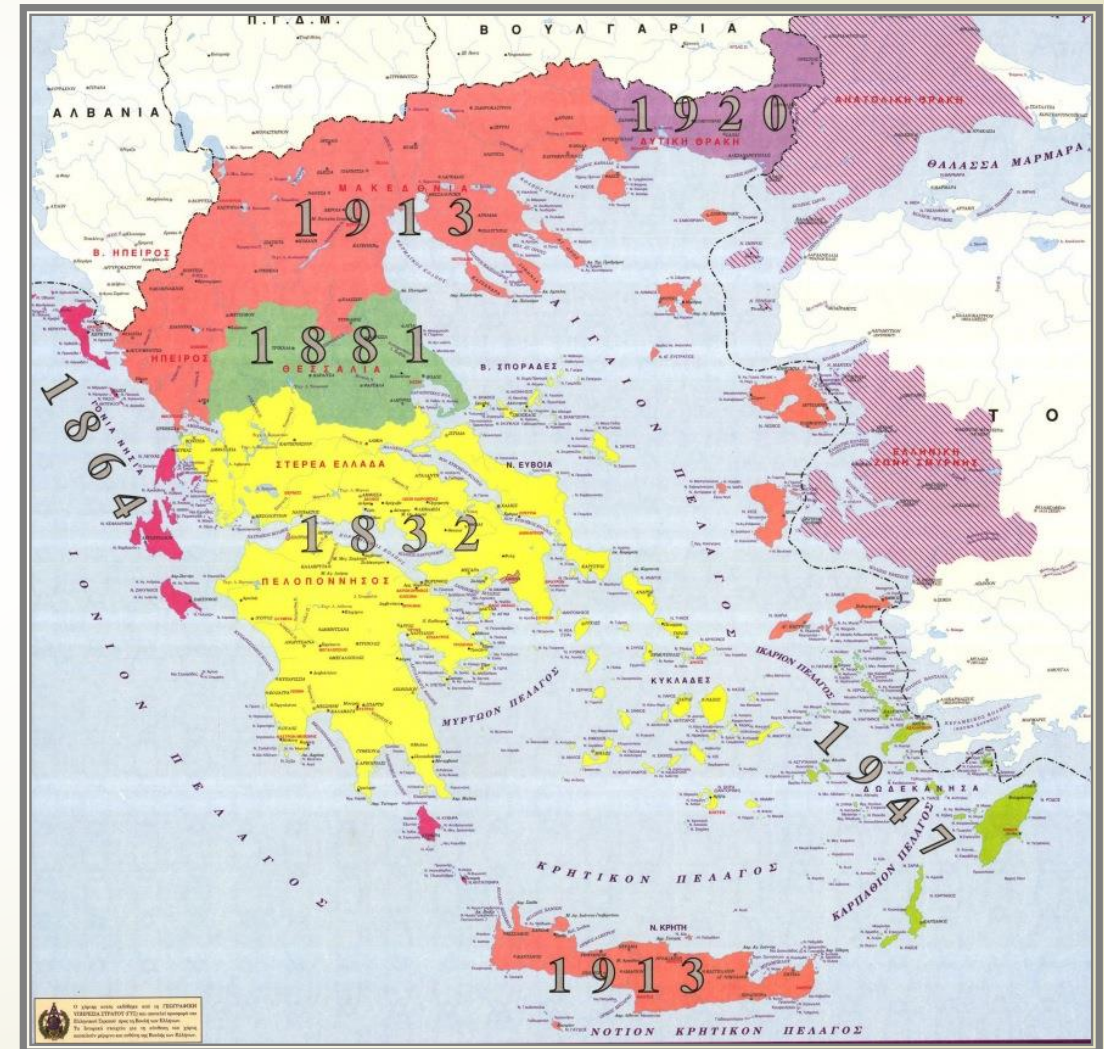
Σύγκριση οικονομικών στοιχείων Ελλάδας-Ευρώπης (τέλη 18ου – αρχές 19^{ου} αι.)

Ευρώπη	Ελλάδα
Βιομηχανική Επανάσταση	Οθωμανική κατοχή 1821-1829: πόλεμος ανεξαρτησίας 1829-1832: περίοδος Καποδίστρια (ημιτελή έργα)
<ul style="list-style-type: none">• Ανάπτυξη βιομηχανίας• Ανάπτυξη εμπορίου• Εξέλιξη τεχνολογίας• Πλούτος	1833: Άφιξη Όθωνα <ul style="list-style-type: none">• Ανύπαρκτη βιομηχανία• Ανύπαρκτη τεχνολογία• Πρωτόγονα μέσα μεταφοράς• Πρωτόγονα μέσα καλλιέργειας• Γενικευμένη φτώχεια

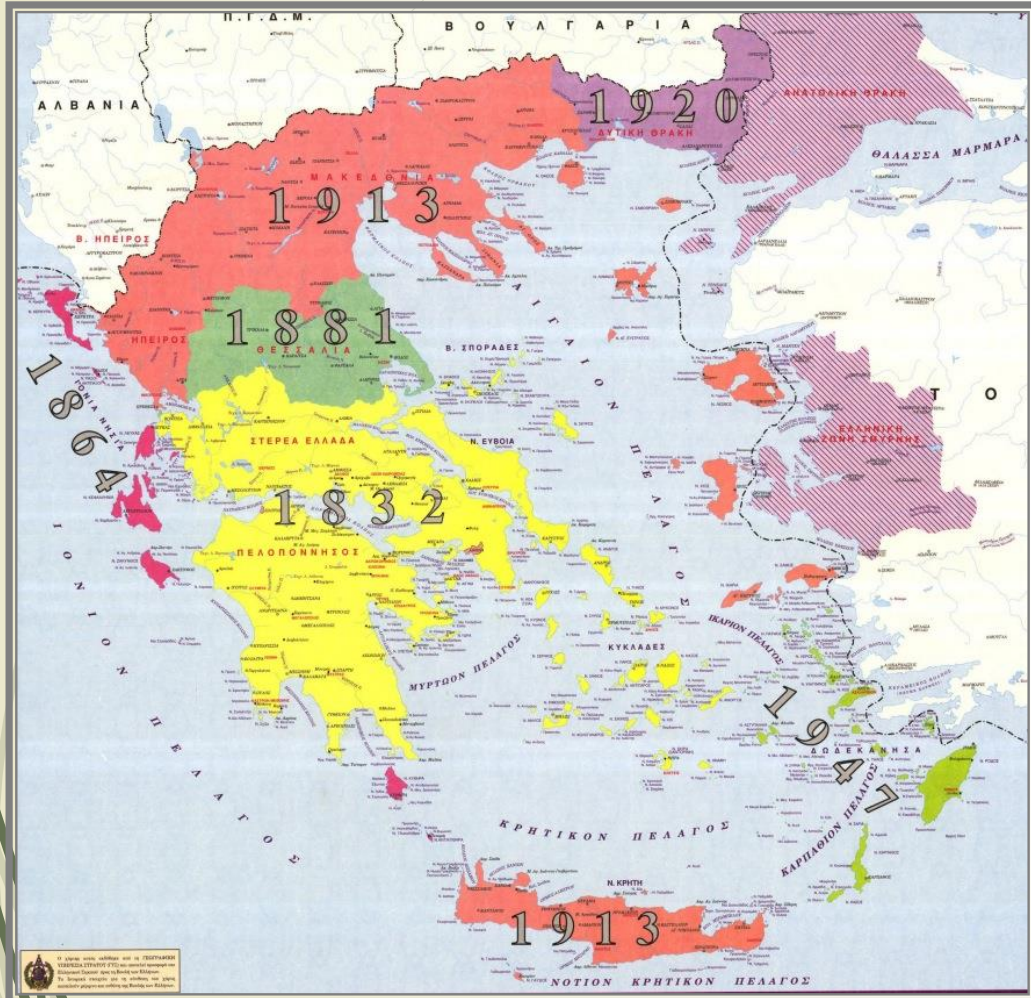
1. Δημογραφικά δεδομένα

α. Ο πληθυσμός

Έτη	Περιοχές	Έκταση (σε τ. χμ.)
1832-1863	<ul style="list-style-type: none"> • Σύνορα: Αμβρακικός-Παγασητικός • Νησιά: Κυκλάδες, Βόρειες Σποράδες, Σκύρος, Εύβοια 	47.516
1864-1880	+Ιόνια νησιά	50.211
1881-1896	+Θεσσαλία	63.606
1897-1911	Ατυχής πόλεμος (1897)	63.211

Πίνακας 1: Εξέλιξη της έκτασης και του πληθυσμού της Ελλάδας (1838-1936)

ΕΤΟΣ	ΕΚΤΑΣΗ (σε τ. χμ)	ΠΛΗΘΥΣ ΜΟΣ	ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ (κάτοικοι/τ. χμ.)
1838	47.516	752.000	15
1851	47.516	1.015.000	21
1871	50.211	1.480.000	29
1881	63.606	2.004.000	32
1901	63.211	2.521.000	40
1911	63.211	2.701.000	43
1914	120.000	4.818.000	40
1920	150.833	5.531.000	37
1928	130.199	6.205.000	48
1936	130.199	7.050.000	54

Εικόνα Ελλάδας (1830-1840)

- αργή δημογραφική εξέλιξη
- γυμνά εδάφη γύρω από τις πόλεις (υπερβόσκηση, υλοτομία)
- χωράφια χέρσα (εκτεταμένη αγρανάπαυση)
- λίγα περιβόλια

Επομένως: εικόνα εγκατάλειψης/εξάντλησης που επιδειωνόταν σε κρίσεις (βλ. 1854, αποκλεισμός Αγγλο-Γάλλων, Κριμαϊκός πόλεμος)

1. Δημογραφικά δεδομένα

α. Μετακινήσεις εντός Ελλάδας

αργή ανάπτυξη βιοτεχνίας-βιομηχανίας:

- ▶ έκανε τις πόλεις να μοιάζουν με ευρωπαϊκά χωριά
- ▶ μετακινήσεις από ύπαιθρο σε πόλεις όχι αποκλειστικά για εγκατάσταση (ανεργία)

β. Μετακινήσεις εκτός Ελλάδας (19^{ος} αι.)

Αγροτικός πληθυσμός προς:

- λιμάνια Ανατολικής Μεσογείου
- λιμάνια Μαύρης Θάλασσας
- Δούναβης
- Νότια Ρωσία
- Μικρά Ασία
- Αίγυπτος
- Η.Π.Α. (τέλη 19^{ου}-αρχες 20^{ου})

2. Οι παραγωγικές δυνάμεις μέσα και έξω από την Ελλάδα

Παραγωγικές δυνάμεις εντός	Παραγωγικές δυνάμεις εκτός
<ul style="list-style-type: none">• απουσία πρώτων υλών• απουσία ειδικευμένου/φθηνού εργατικού δυναμικού• απουσία κεφαλαίων• απουσία επενδύσεων (μικρή αγορά)	<ul style="list-style-type: none">• ύπαρξη πρώτων υλών• ύπαρξη ντόπιου και ελληνικού εργατικού δυναμικού• έντονη εμπορική δραστηριότητα (λιμάνια)

Οικονομικές σχέσεις Ελλήνων εξωτερικού με την Ελλάδα της «Μεγάλης Ιδέας»

Μέχρι το τέλος 19^{ου} αιώνα:

- ▶ πλούσιοι Έλληνες εξωτερικού δεν επένδυσαν στην Ελλάδα

Μετά το τέλος 19^{ου} αιώνα:

- ▶ επενδύουν, λόγω οικονομικών και πολιτικών δυσκολιών στις χώρες εγκατάστασης φτωχοί Έλληνες Ελλάδας **vs** πλούσιοι Έλληνες εξωτερικού

ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ

Επιπτώσεις Μ. Ιδέας

- ▶ οι κυβερνήσεις δεν έδιναν βάση στα «εσωτερικά»
- ▶ οπισθοδρόμηση αναπτυξιακής προσπάθειας
- ▶ μεγάλο κόστος λόγω εμπλοκής σε προσπάθειες εδαφικής επέκτασης
- ▶ ιδιωτικό κεφάλαιο: έρμαιο εθνικών κρίσεων

Πρόσθετες Πηγές

Πηγή 1^η: Η κατάσταση στην ύπαιθρο κατά την άφιξη του Όθωνα

«Το νέον βασίλειον ήτο ευρύτατον ερειπίων ότε αφίκετο εκ Βαυαρίας ο άπειρος αυτού βασιλεύς. Πανταχού οικίαι πυρποληθείσαι, πόλεις ερημωθείσαι, χωριά και ποίμνια κατεστραμμενα· αυτά τα δένδρα απεσπασμένα του εδάφους κατέκειντο· ούτε αι ελαίαι και αι άμπελοι διέφυγον του εχθρικού πυρός και σιδήρου. Επιπλέον η πενία ήτο γενική, σώματα δε ληστρικά, πειναλέων πολεμιστών, διέτρεχον την χώραν πάσαν, συμπληρούντα την καταστροφήν. Βραχίονες ίνα επιδοθώσιν εις την γεωργίαν έλλειπον, όσοι δ' υπήρχον συνείθισαν τον χειρισμόν του όπλου και απέμαθον τον του αρότρου. Η έλλειψις παντός μέσου ήτο τοιαύτη ώστε και αυτών των σπόρων εστερούντο προς καλλιέργειαν· λέγεται δε, ως αποτελούν την ζωηροτάτην της πενίας εικόνα, ότι κατά νύκτα τινά εκλάπησαν παρά πεινώντων χωρικών γεώμηλα φυτευθέντα την ημέραν παρ' Άγγλου φιλανθρώπου. Τα ευφορώτερα μέρη του νέου κράτους, αι ακταί της Αχαίας, η κοιλάς του Ευρώτα, η εριβώλαξ Ηλεία ήσαν παντελώς κατεστραμμένα· εντεύθεν δε του Ισθμού μόνον εν των λεκανοπεδίω της Λεβαδείας ευρίσκοντο ίχνη τινά καλλιεργείας. Οπόσος δε ήτο ο πληθυσμός του νέου τούτου κράτους, ο πτωχός εκείνος πληθυσμός ο εξηντλημένος εκ της παλης, ο ημιθανής εκ των στερήσεων, ο απαιδαγώγητος και αμαθής ως εκ των περιπετειών, όστις ώφειλεν εργαζόμενος να μεταβάλη τα ερείπια εις πόλεις και τα πυρίκαυτα πεδία εις χλοερούς λειμώνας και προσοδοφόρους κήπους; Μόλις πεντακοσίων έως εξακοσίων χιλιάδων ψυχών, αφού αυτή η εύφορος και πολυανθρωποτέρα Πελοπόννησος, ήτις εν τη αρχή του Αγώνος περιελάμβανε πεντακοσίας περίπου χιλιάδας, εις το τέλος αυτού ουδαμώς είχε να επιδείξη πλείους των τριακοσίων χιλιάδων»

Ιστορία του σύγχρονου Ελληνισμού, τ. Α', σ. 227). Γ. Κορδάτου, Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας, XI, σσ. 14-16

Πηγή 2^η : Η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας στην αυγή της ανεξαρτησίας της

Μαζί με τους ιστορικούς αυτής της περιόδου του πόνου, ας μεταφερθούμε στις κορυφές των βουνών της Ελλάδας... ας στρέψουμε γύρω το βλέμμα μας... Τι απελπισία!... Παντού ερείπια! Άμορφοι όγκοι και χαλάσματα που ακόμα καπνίζουν, δακρυσμένες γυναίκες, οικογένειες χωρίς ψωμί! Μάταια αναζητούμε τις πόλεις, ούτε χωριά δεν υπάρχουν! Στα πόδια του Παρθενώνα, κάτω από το φωτοστέφανο του ένδοξου ονόματος της Αθήνας, κείτονται καλύβες, μισές πέτρα, μισές ξύλο. Μπροστά τους περνούν μονοπάτια, όχι δρόμοι, και αυτά ακόμα τα περάσματα ακατάστατα και λασπωμένα! Κανένα σύγχρονο μνημείο! Ιερά μάρμαρα μόνο, στοιχειωμένα από τις σκιές των παλαιών! Εδώ, φυτείες ξεραμένες, ξεριζωμένες, πυρπολημένες. Εκεί αμπέλια και ελαιώνες κατεστραμμένοι. Κανένας δρόμος, καμία απόδειξη λειτουργίας μιας προηγούμενης διοίκησης! Όλα πρέπει να γίνουν από την αρχή! Όλα πρέπει να αρχίσουν από το τίποτα! Και αυτά τα «όλα» πρέπει να γίνουν από μια χούφτα ανθρώπους, τους λίγους που μπορούν να διευθύνουν, να διδάξουν, να δημιουργήσουν το Έθνος! Τι εργασία αντάξια γιγάντων! Και μερικοί θα ήθελαν να έχουν ήδη ολοκληρωθεί όλα αυτά, να είναι τα πάντα στρωμένα, διαμορφωμένα! Πού και πότε έφθασαν λίγα μόλις χρόνια στη Δύση για να πετύχει ένα τέτοιο θαύμα;

Από το βιβλίο, Pierre A. Moraitinis, *La Grece telle qu'elle est*, Paris, Athenes, Berlin, 1877

Πηγή 3^η: Τα κύρια χαρακτηριστικά της οικονομίας το 1832

Όπως συνέβαινε και σε άλλες περιοχές της ανατολικής Μεσογείου κατά το 19ο αιώνα η ελληνική οικονομία το 1832 βασιζόταν στην αγροτική κυρίως παραγωγή, η δομή της οποίας δεν είχε εξελιχθεί σημαντικά από τα χρόνια της τουρκοκρατίας. [...] Χαρακτηριστικό της οικονομίας ήταν ο χωρισμός στον τομέα της επιβιώσεως και σε εκείνον της αγοράς. Η οικονομία της επιβιώσεως υπονοεί σχετική αυτάρκεια και ασχολία του ατόμου με ποικιλία παραγωγικών ενεργειών για να εξασφαλισθεί η αυτάρκεια αυτή. Μια οικονομία αγοράς, αντίθετα, προϋποθέτει καταμερισμό εργασίας, εξειδίκευση, και ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών με χρήματα και με το μηχανισμό της προσφοράς και της ζήτησεως. Την εποχή που έφθασε ο Όθων η οικονομία της επιβίωσης ίσχυε στην ενδοχώρα της ηπειρωτικής Ελλάδος, ενώ η πιο εξελιγμένη οικονομία της αγοράς λειτουργούσε στα παράλια και τα νησιά.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΓ', σσ. 94-96.

Πηγή 4^η: Η οικονομική καχεξία των εγχώριων αστών

Στο τέλος της περιόδου που θεωρείται γενικά η πρώτη φάση της ελληνικής εκβιομηχάνισης (από τη δεκαετία του 1860 ή του 1870 ως το 1910 περίπου), το ποσοστό του επενδυμένου κεφαλαίου που ανήκε στους αυτόχθονες αστούς ήταν αξιοθρήνητο. Και αν ακόμη κανείς παραβλέψει το τεράστιο δημόσιο χρέος -το οποίο θα έπρεπε κανονικά να υπολογίζεται σαν στοιχείο του παθητικού στον ισολογισμό της αστικής τάξης, σαν φορολογική υποχρέωσή της με άλλα λόγια- το ποσοστό του βιομηχανικού, τραπεζικού κι εμπορικού κεφαλαίου που ανήκε σε ανθρώπους ή εταιρίες με ελληνικά ονόματα ήταν μόνο 64% το 1909. Πολλές όμως επιχειρήσεις πρέπει να ανήκαν ολόκληρες ή κατά ένα μέρος τους, σε γνωστούς ή αφανείς εταίρους ή χρηματοδότες που ήταν ομογενείς. Από αυτό άλλωστε το 64% της «εγχώριας» ιδιοκτησίας, περισσότερο από το μισό ήταν επενδυμένο στο εμπόριο, που σημαίνει ότι και αυτό το μισό ήταν με τη σειρά του κατά το μεγαλύτερο μέρος του απασχολημένο σε πολύ μικρές εμπορικές επιχειρήσεις σε καταστήματα και μικρά χονδρεμπόριά, των οποίων οι ιδιοκτήτες πρέπει να καταταγούν στη μικροαστική και όχι στην αστική τάξη. Θα ήταν λοιπόν ρεαλιστικό να υπολογίζει κανείς ότι οι εγχώριοι αστοί είχαν στον έλεγχό τους περίπου **30-40%** του συνολικού ελληνικού κεφαλαίου. Και αφού το σύνολο αυτό βέβαια ήταν εξαιρετικά χαμηλό, επειδή η χώρα ήταν φτωχή, το 30-40% που ανήκε στους ιθαγενείς αστούς ήταν ασήμαντο όχι μόνο ως ποσοστό αλλά και ως απόλυτος αριθμός.

Γ. Δερτιλή, Κοινωνικός Μετασχηματισμός και Στρατιωτική επέμβαση 1880-1909, σ. 85

Πηγή 5^η: Η κυριαρχία της «Μεγάλης Ιδέας»

Η Μεγάλη Ιδέα είχε ένα επιπρόσθετο πλεονέκτημα: ήταν ιδέα βαθύτατα δημοφιλής στα πλατιά στρώματα του πληθυσμού. Η ιδέα αυτή είχε έναν έντονα λαϊκό χαρακτήρα, ο οποίος οφειλόταν όχι μόνο στην ιστορική της προέλευση, αλλά και στο ότι την ασπάζονταν τα λαϊκά κυρίως στρώματα σε όλη την περίοδο του 19ου αιώνα. Ο απλά **λαϊκός χαρακτήρας** της Μεγάλης Ιδέας δε βρέθηκε ασφαλώς σε αντίθεση με την προοπτική της αστικής αναπτύξεως, ιδίως μετά το 1880. Αντίθετα μάλιστα, σε εποχές ανόδου του **αστισμού**, όπως μετά το 1880, τα αστικά κινήματα συγχέονταν με τα λαϊκά. Αυτό είναι ακόμα περισσότερο αισθητό όταν η προοπτική της αστικής αναπτύξεως συγχέεται με τα προβλήματα **εθνικής ολοκλήρωσης**. Στην περίπτωση αυτή, η πρακτική των λαϊκών τάξεων ανέβαινε η κινητήρια δύναμη για την ολοκλήρωση της αστικής ανεξίτηξης. Επίσης στην ίδια περίπτωση, λόγω ακριβώς του εθνικού προβλήματος, ο αστισμός έπαιρνε τα χαρακτηριστικά του λαϊκιστικού κινήματος. Έτσι, μετά το 1880, στην Ελλάδα παρουσιάσθηκε ανανεωμένο το κίνημά του εθνισμού και της Μεγάλης Ιδέας. Η ανανέωση εννοείται σε τρία επίπεδα: α) η ιδέα αυτή ανταποκρίνεται σε μια νέα πραγματικότητα που διαμορφώνεται γύρω από το Αιγαίο, β) συνδυάζεται ο αστισμός με το λαϊκισμό και γ) η ανόρθωση του ελλαδικού κράτους επιβάλλεται ως προϋπόθεση για την εθνική ολοκλήρωση.

Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΔ', σσ. 57-58

Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

- ▶ 1. Να διερευνήσετε τους λόγους για τους οποίους η οικονομία της Ελλάδας, πολλές δεκαετίες μετά την ανεξαρτησία της, εξακολουθεί να είναι αρχαϊκή.
- ▶ 2. Σε ποιο μοντέλο (πρότυπο) ανάπτυξης είναι προσανατολισμένη η χώρα και για ποιους λόγους αυτό δεν επιτυγχάνεται αρκετές δεκαετίες μετά την απόκτηση της ανεξαρτησίας;
- ▶ 3. Να παρουσιάσετε τις επιπτώσεις που είχε στον πολιτικό και οικονομικό τομέα της μικρής Ελλάδας η ύπαρξη ισχυρών κέντρων ελληνισμού έξω από τα σύνορά της και η εθνική ιδεολογία που δημιουργήθηκε ως επακόλουθό της.
- ▶ 4. Να εξηγήσετε πώς το όραμα της “Μεγάλης Ιδέας” αποτέλεσε τροχοπέδη στην εσωτερική ανάπτυξη του ελληνικού κράτους.

Βιβλιογραφία

- ▶ Μαργαρίτης Γ., Αζέλης Αγ., Ανδριώτης Ν., Δετοράκης Φ., Φωτιάδης Κ., Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Υ.ΠΑΙ.Θ./Ι.Τ.Υ.Ε. «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»
- ▶ <http://www.kee.gr/html/themata.php?&ID=125>
- ▶ Χαίρη-Τριπαμπούκη Α., Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Τάξη Ενιαίου Λυκείου Θεωρητικής Κατεύθυνσης, τόμος Α', Αθήνα, Γρηγόρης, 2001
- ▶ Χαίρη-Τριπαμπούκη Α., Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Τάξη Ενιαίου Λυκείου Θεωρητικής Κατεύθυνσης, τόμος Β', Αθήνα, Γρηγόρης, 2001
- ▶ Αζέλης Αγ., Λαμπάτος Γ., Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου, Ομάδα Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών, Αθήνα, Μεταίχιμο, 2019
- ▶ Σαλαβούρα Κ., Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου, Αθήνα, Ζήτη, 2019

Για
περισσότερο
υλικό...

www.filhub.gr

